

Jonathan Haidt: ‘Als mensen hun politieke voorkeur als een religie belijden, is er geen compromis mogelijk’

Mensen kunnen hun religie verliezen, maar niet hun religieuze gedrevenheid, zegt de Amerikaanse psycholoog Jonathan Haidt. En daar zit een risico in voor politiek en samenleving, betoogt hij.

“Als mensen hun religie verliezen, zoeken hun religieuze geesten elders houvast, en dat is niet altijd een vooruitgang”, zegt sociaal psycholoog Jonathan Haidt, hoogleraar ethisch leiderschap aan de universiteit van New York. Hij baseert zijn uitspraak op zijn onderzoek naar de fundamentele van onze moraal in ons brein. Daarover schreef hij *The Righteous Mind*, nu vertaald als *Het rechtvaardigheidsgevoel*.

Vaak proberen we ons religieuze verlangen te bevredigen in de politiek, zet Haidt uiteen in een interview via Zoom. “En dat is zeker óók positief. Neem de zogenoemde civiele religie in de VS. Het land is grootser dan het leven, en we aanbidden de bijbehorende zaken: de onafhankelijkheidsverklaring en de Grondwet zijn heilige documenten; onze founding fathers, zoals George Washington, zijn heilige mannen. Zo’n sacraal fundament is zeker in de VS onmisbaar: in een land met zoveel etniciteiten en geloven kan dit politieke geloof de bewoners verbinden.”

Waarom bent u dan toch zo kritisch over religieuze bewogenheid in de politiek?

“Sinds de jaren zestig maakt links zich vooral druk om racisme en onderdrukking. Het is een wereldwijde beweging: de dood van George Floyd leidde tot protesten aan de andere kant van de oceaan. Er zijn goede redenen voor dit protest. Het gevaar zit ’m er alleen in dat deze strijd religieuze trekken krijgt. De woke-beweging is daar het meest uitgesproken voorbeeld van. De aanhangers beschouwen zichzelf als woke, ze zijn ontwaakt, en zien overal racisme. Het gevolg is dat ze een heilige strijd strijden, waarin de puurheid van mensen van kleur verdedigd moet worden tegen aanvallen van rechts.”

Kunt u daar een voorbeeld van geven?

“Een voorbeeld is de *cancel culture*. Steeds vaker wordt mensen de kans ontnomen om te spreken, of ze worden zelfs van belangrijke posities geweerd. Neem nu die hoogleraar en zijn vrouw die laatst over de campus liepen tijdens een Blue Lives Matter-protest, een betoging van mensen die het niet opnemen voor Black maar voor Blue, de kleur van de politie. Ze keken en luisterden enige tijd naar wat werd gezegd.”

Wat daarna gebeurde was volkomen ongepast: de studenten hadden het stel gefotografeerd en drongen aan op het ontslag van de hoogleraar. Het is een voorbeeld van extreme religieuze logica. Wie niet honderd procent goed is, is kwaad. En het kwaad moet worden uitgedreven.”

Zo zie je, zegt Haidt, hoe religieuze gedrevenheid de samenleving en ook de politiek aantast.

“Mensen zijn niet meer bereid om compromissen te sluiten. Het idee van politiek was toch een positive sum game: ik geef jou 60 procent van wat jij wilt, jij geeft mij 60 procent van wat ik wil. En als het goed is krijgen we zo meer dan zonder ons verbond. Maar als mensen hun politieke voorkeur als een religie belijden, is er geen compromis mogelijk. We willen alles. “Dat leidt tot heilige oorlogen of anders wel tot verlamming als beide partijen tegenover elkaar komen te staan. Mijn eigen land is daar een goed voorbeeld van.”

Ziet u dat verlangen naar heiligheid ook bij rechts? Is Trump een voorbeeld daarvan?

“Normaal gesproken probeer ik mensen niet op de divan van de psycholoog te leggen, maar in het geval van Trump maak ik een uitzondering. De klinisch psychologen die ik hierover spreek, zijn het erover eens: hij heeft een narcistische persoonlijkheidsstoornis. Hij heeft geen vrienden, hij ziet alles als een strijd – dat heeft niks te maken met een bepaalde moraal. De man is eenvoudigweg niet normaal.”

Wat verklaart zijn aanhang dan?

“De mensen die op hem stemden, worden deels door een gevoel geleid dat in de VS heel sterk is: negatieve partijdigheid. Amerikanen stemmen niet op de politici die ze leuk vinden, ze geven hun stem aan degene die dezelfde mensen haat als zij. En in het geval van Trump komt veel van zijn steun van mensen die het moderne links haten: ze hebben een pesthekel aan politieke correctheid.”

Wat is er veranderd met de komst van Biden?

“Er is helemaal niet zoveel veranderd. De verkiezingsuitslagen van 2016 en 2020 waren erg gelijk, je kunt niet zeggen dat Biden als grote overwinnaar uit de bus is gekomen, en dat Trump zijn achterban kwijt is...”

Ik kom terug op mijn vraag: maar is er dan geen religieuze bezetenheid op rechts?

“Zeker wel, we hebben neonazi’s, we hebben de Ku Klux Klan – die beweging is niet heel groot, maar wel zichtbaar door sociale media. Veel groter is de groep met weinig liberale ideeën over minderheden. Daar zie je zeker ook het verlangen naar puurheid, wat voor deze mensen een wereld zonder immigranten betekent. Maar ondanks de grote zichtbaarheid van deze groep, is die religieuze gedrevenheid bij links toch invloedrijker omdat die doordringt in de belangrijke instituties van onze samenleving. Op veel universiteiten is het tegenwoordig de norm om woke te zijn. En verder zie ik het ook steeds meer in de journalistiek, veel jonge journalisten denken dat je niet beide kanten van een verhaal hoeft te vertellen. Alleen de onderdrukte kant willen ze nog aan het woord laten. Weet je, ik denk dat de oude religies het vaak beter doen dan dit soort moderne erupties.”

Dat moet u toelichten.

“Natuurlijk, er is fundamentalisme, maar religie in de VS heeft voor een groot deel toch een heel ander gezicht. Dat is iets wat jarenlang werd bevestigd door mijn onderzoek. Toen ik morele psychologie doceerde, gaf ik mijn studenten altijd de opdracht om naar een gemeenschap te gaan met opvattingen die ver van hun eigen waarden stonden. Veel studenten kozen voor een kerk, bijvoorbeeld de evangelicalen. Ik ging zelf naar de Assemblies of God, die toch bekendstaat als een conservatieve christelijke gemeenschap. Maar wat werd ik daar, als Joodse atheïst nota bene, toch warm welkom geheten. Religies die de kans hebben gehad honderden jaren te evolueren, zijn veel verdraagzamer dan politieke bewegingen die die ontwikkeling niet hebben doorgemaakt.”

U bent enthousiast. Moeten we allemaal weer naar de kerk?

“De kerk heeft zeker goede effecten, mensen die lid zijn van een religieuze gemeenschap – in ieder geval in de VS – doen meer aan vrijwilligerswerk en ook aan liefdadigheid, en daarbij zetten ze zich niet alleen in voor leden van de eigen gemeente. We verliezen dus wel het een en ander als we de kerk verlaten, maar dat wil niet zeggen dat we dat terugkrijgen als we er weer naartoe gaan – nog afgezien van het feit dat mensen dat ook zelf moeten willen.”

En waarom gaat u zelf niet naar een kerk?

“Ik ben een atheïst, en veel van wat mensen in de kerk vinden, vind ik elders al. Die behoefte aan steun heb ik niet, en ik heb ook al een verbinding met een wereld die groter is dan ikzelf: ik maak deel uit van een gemeenschap van mensen aan de universiteit – op die manier is al heel wat van die religieuze honger bevredigd.”

In uw boek ‘Het rechtvaardigheidsgevoel’ beschrijft u louter de morele voorkeuren van mensen, zonder daar een oordeel over te vellen. Maar in dit gesprek wordt steeds duidelijker dat u zelf wel een voorkeur heeft.

“Dat klopt, ik heb een sterke voorkeur voor een bepaald leven, en die voorkeur noem ik inderdaad niet in mijn boek. Mijn morele fundament is het liberalisme, ik vind het belangrijk dat we een samenleving vormen waarin iedereen een maximale vrijheid heeft om het leven te leiden dat hij verkiest, de enige grens is dat we anderen geen schade toebrengen. Mijn uitgangspunt daarbij is dat we als mens heel beperkt zijn, zo zijn we er slecht in om als individu de waarheid te vinden. Daarvoor zijn onze vooroordelen te sterk. Maar door samen te werken, gaan we elkaars vooroordelen tegen, en kan de wetenschap bloeien en is er zelfs vooruitgang mogelijk.”

Maar hoe zit het dan met uw religieuze gevoel, dat u volgens uw theorie in ieder geval in aanleg bezit?

“Daar kun je bij mij denk ik ook wel iets van terugvinden.” Haidt is even stil. “Ik zal het proberen uit te leggen. Ik ben ervan overtuigd dat de liberale gemeenschap die ik verkies alleen werkt als er sterke instituties zijn, bijvoorbeeld een vrije pers en een goedwerkende universiteit. En die werken alleen maar als ze één duidelijk doel hebben. En dat doel van de universiteit is waarheidsvinding, wat betekent dat we ons daar niet primair moeten richten op gendergelijkheid of raciale gelijkheid. Dat zijn zeker belangrijke waarden, maar het gevaar is dat ze ten koste gaan van de enige waarde die er echt toe doet op de academie. Dus ja, ik ben heel gedreven in mijn verdediging van de waarheid, voor mij is dat een bijna sacrale missie.”

Een van de ‘top world thinkers’

Jonathan Haidt (1963) is sociaal psycholoog en hoogleraar ethisch leiderschap aan de universiteit van New York. Hij is bekend vanwege zijn onderzoek naar de evolutionaire bronnen van moraal, die ook centraal staan in ‘Het rechtvaardigheidsgevoel’. Haidts conclusie is dat ieder mens in aanleg, zoals hij schrijft, ‘dezelfde morele smaakpapillen heeft’ maar dat de ontwikkeling van moraal afhangt van de omgeving waarin je opgroeit.

Zijn onderzoek maakte van Haidt een bekend denker. Zo noemde Prospect Magazine hem een van de ‘top world thinkers’, en ook wordt hij beschouwd als een van de 25 meest invloedrijke levende psychologen.

‘Het rechtvaardigheidsgevoel - Waarom wij niet allemaal hetzelfde denken over politiek en moraal’ van Jonathan Haidt is verschenen bij uitgeverij Ten Have, 432 blz., € 29,99.